

TÜRKİYE AT İLİŞKİLERİ VE 1992 TEK PAZAR PROGRAMI*

Prof. Dr. Ali BOZER**

M.Ü. Avrupa Topluluğu Enstitüsü Müdürü çok değerli meslektaşım Prof. Dr. Halûk Kabaalioğlu, değerli konuklarımız ve bu semineri takip eden siz değerli öğrenciler.

Huzurlarınızda, evvelâ bana sizlerle birlikte olmak dolayısıyla açış konuşmasını yapmak fırsatını verdiği için çok değerli meslektaşım Prof. Dr. Halûk Kabaalioğlu'na teşekkür etmek isterim.

Bildiğiniz gibi M.Ü. Avrupa Topluluğu Enstitüsü ilk olarak bu üniversite bünyesinde araştırma merkezi şeklinde kurulmuştur. Ondan sonra yoğun çabalar sonucu bu merkez enstitü haline inkılâp etmiş, ve kendine özgü kanunu da çıkarılmıştır. Bu bilgiyi vermekten büyük haz ve gurur duyuyorum. Onun için beni, sizlerin, hepinizin malumu olan bu hususları tekrarladığım için mazur görmenizi rica ediyorum. Çünkü bu AT'na tam üyelik müracaatını yaptığımızdan bir kaç ay sonra kurulmuş ve faaliyete başlamıştır. O itibarla değeri, yalnız seviyeli çalışmalarıyla değil, kuruluş tarihi itibarıyla da ayrı bir önem taşımaktadır.

Her yıl 30 civarında öğrenciye yüksek lisans yapma imkânı sağlamaktadır. Bugüne kadar yetiştirme fırsatı bulduğu öğrenci sayısı 120 civarındadır. Miktar itibarıyla pek doyurucu görülmeyebilir. Fakat Enstitüde yetişmiş elemanların özellikle dışarıdan burs temin etmeleri, Dışişleri Bakanlığına intisap etmeleri onların ne kadar kaliteli bir şekilde yetiştiğinin açık delilidir.

Enstitümüzde yalnız Türk profesörler değil aynı zamanda yabancı profesörler ve ömrünün büyük bir kısmını AT işleriyle geçirmiş çok değerli elemanlar da ders vermiş durumdadır.

Özellikle, Enstitümüze iltifat edip dışarıdan gelen, Enstitünün bu programına katılan değerli yabancı profesörler ve ihtisas sahiplerini de şükranla kaydetmek istiyorum. Bu arada tekrar Prof. Dr. Halûk Kabaalioğlu'na, Ensti-

---

* 27-31 Mayıs 1991 tarihleri arasında Marmara Üniversitesi AT Enstitüsü ile İstanbul Sanayi Odası tarafından müşterek olarak düzenlenen "1992 AT Tek Pazarnın Üye Olmayan Ülkeler Üzerinde Etkileri: Türk Sanayi ve 1992 Avrupa Tek Pazarı" konulu semineri açılış konuşması.

** Dışişleri Eski Bakanı

tütün kuruluşu dahil, kuruluşundan bugüne gösterdiği faaliyet dolayısıyla minnetlerimi ifade ediyorum. Hiç şüphe yok ki Sayın Kabaalioğlu, Sayın Rektör Prof. Dr. Orhan OĞUZ'un tam desteği ile bu görevi yerine getirme fırsatını bulmuştur. Bu itibarla M.Ü. ve özellikle Enstitümüz AET konusunda hepimiz için çok değerli hizmetler vermektedir.

Bu konunun üzerinde, yani Enstitünün faaliyetleri konusunun üzerinde duruşumun bir başka sebebi de, Topluluğa katılmamız açısından insan unsurunun çok önemli bir yer işgal ettiği keyfiyetidir. Mevzuatınızı AT ile uyumlu hale getirebilirsiniz. AT'na tam üyelik için gerekli şartları icra edebilirsiniz. Fakat hem bunların yapılmasında hem de Topluluk ile olan ilişkilerin daha iyi bir düzeyde seyretmesinde en önemli rolü insan unsuru oynayacaktır. Bu itibarla Enstitünün bugün tam anlamıyla idrak edilmeyen veya görülmeyen faaliyeti yarının kadrosunu yetiştirme bakımından büyük önem taşımaktadır.

Ben müsaade ederseniz bu açış dersini çok kaba hatlarıyla ifade edeceğim bir çerçeve içerisinde vermek istiyorum. Bu çerçevenin esasları şunlardan ibarettir.

Evvelâ AT fikri nasıl doğdu ve gelişti. Bunlar hakkında kısa bir bilgi takdim etmek istiyorum. Bunun takiben Türkiye'nin Topluluğa tam üyelik için müracaatı, tam üyelik müracaatının geçirdiği safhalar, son olarak Komisyonun hazırlamış olduğu işbirliği paketinin özellikleri ve değerlendirilmesi ve bunu takiben de acaba bundan sonra Avrupa'da ne tür gelişmeler meydana gelebilir? Bu gelişmeler içinde Türkiye'nin yeri nedir. Ve tutumu nasıl olmalıdır? Konuşmanın ana hatları bu çerçeve içinde olacaktır.

II. Dünya Harbi özellikle Avrupa'ya, bütün Dünya ülkelerine, fakat özellikle Avrupa'ya çok şeyler öğretmiştir. II. Dünya Harbi esnasında meydana gelen insan kaybı, maddî hasar, yaşanmış olan keder ve ızdıraplar insanları daha mutlu ve istikrarlı bir dünya içinde yaşamaya teşvik etmiştir. Onun için II. Dünya Harbinden itibaren politikacılar, filozoflar, yazarlar Avrupa'ya nasıl bir şekil verilmesi gerektiği konusu üzerinde durmuşlardır.

Bu fikrin temel hedefi de mutlu bir yaşam, istikrarlı bir yaşam, harflerden uzak bir yaşamın tesisidir. Bunlara, yani II. Dünya Harbinde çekilmiş ızdıraplara son vermek için Avrupa'nın ekonomik ve siyasi bir birlik içinde olması fikrinin geliştiğini görüyoruz. Bu terimi, "gelişme" terimini özellikle kullandım. Çünkü bu fikir yalnız II. Dünya Harbi sonrası ortaya çıkmış değildir. Hatta I. Dünya Harbinden sonra da huzurlu ve istikrarlı yaşamın şartları,

imkânları üzerinde durulmuştur. Ancak önceleri bu fikir Avrupa'nın siyasi birliği istikametinde yoğunlaşmıştır. Başka bir deyimle, Avrupa'da öyle bir düzen meydana getirelim ki bu düzen Avrupa'daki işbirliğinin gelişmesine yardımcı olsun. Bu hedefe ulaşmanın yolu da siyasi işbirliği olarak görülmüştür.

Ancak siyasi bütünleşme, siyasi işbirliğinin gerçekleşmesi kolay olmamıştır. Takriben II. Dünya Harbinden sonra burada bir metod değişikliği öngörülmüştür. Bu metod değişikliği siyasi işbirliği yerine ekonomik işbirliğinin tesis edilmesi ve bu yolla da siyasi işbirliğine gidilmesidir. Başka bir deyimle Avrupa'nın siyasi birliği, siyasi bütünlüğü gözden uzak tutulmamıştır. Hedef yine bu birliğin tesisidir. Fakat buraya giden yolun ekonomik işbirliğinden geçmesi gerektiği düşüncesi üzerinde durulmuştur.

Özellikle II. Dünya Harbinden sonra S.S.C.B.'nin egemen bir güç haline gelmesi bütün Avrupa ülkelerinin (Fransa, Almanya dahil) harpten bitkin, yorgun ve büyük zararla çıkmış olması karşısında Avrupa'da bir dengesizlik manzarası görülmekteydi. İşte bu dengesizliği gidermek, Avrupa'daki sükûnu, huzuru, istikrarı ve barışı sağlamak için ekonomik yoldan, ekonomik işbirliği yolundan gitmek suretiyle siyasi işbirliğinin tesisi fikri üzerinde durulmuş ve tek bir Avrupa mefkûresine hizmet edilmeye çalışılmıştır.

Bu düşüncelerin mahsulü olarak 18 Nisan 1951 tarihinde, 6 devlet arasında Paris Anlaşması imzalanmış, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu kurulmuştur. Kömür ve Çelik Topluluğu AT'na giden ilk adımı teşkil etmiştir. Daha sonra 25 Mart 1957 tarihinde Roma Anlaşmasıyla Atom Enerjisi Topluluğu ile AET kurulmuştur.

Ben kısa kısa ve atlayarak gidiyorum gelişmeleri. Hepiniz bunu ya bundan evvelki kurslarda gördünüz yahut bundan sonra sizlere çeşitli vesilelerle bu konuların ayrıntıları bildirilecektir. Bu itibarla üzerinde pek durmak istemiyorum.

1 Temmuz 1967 tarihinde bir anlaşmayla Toplulukların organları birleştirilmiştir. Daha sonra AT'ındaki üye devlet sayısının geliştiğini, arttığını görüyoruz. 1973'de İngiltere, Danimarka, Hollanda, 1981'de Yunanistan, 1986'da İspanya ve Portekiz Topluluğa katılmışlar ve Topluluk bugünkü hüviyetine kavuşmuştur.

Topluluk ilişkilerini başka ülkelerle de geliştirmiştir. Bu gelişmeler ya ortaklık anlaşması şeklinde veya işbirliği şeklinde görülmüştür. Topluluk birçok ülkelerle, bu arada Türkiye ile de ortaklık anlaşması imzalamış, bunun dışında Afrika, Karaib ve Pasifik ülkeleriyle anlaşmalar imzalamıştır. Bu sü-

reç devam ederken Beyaz Kitap ile sembolize olan tek pazar çalışmaları ağırlık kazanmıştır. Evvelâ Tek Senet ortaya çıkmıştır. Bu Tek Senet üç anlaşmada bazı değişiklikler yapmış, çok özel olarak söylemek gerekirse, bazı yerlerde ittifakla (oybirliği ile) verilecek kararları oy çokluğuna çevirmiş ve ayrıca ekonomik ve parasal birlik ve tek pazarın kurulması istikametinde önemli bir belge teşkil etmiştir.

Topluluk bu surette gelişirken Türkiye de tam üyelik için müracaatını yapmış bulunuyor. Yalnız tam üyelik için müracaata geçmeden evvel Roma Anlaşmasının çok özet olarak özelliklerine de kısaca değinmek istiyorum.

Biliyorsunuz Roma Anlaşması malların, sermayenin, kişilerin ve emeğin serbest dolaşımı ilkeleri esasına dayanmaktadır. Bu ilkelere, bu hedeflere ulaşabilmek için de gümrük birliği önemli bir enstrüman, vasıta olarak karşımıza çıkar. Gümrük birliği dediğimiz zaman, ortak gümrük tarifesine uyum ve gümrüklerin sıfırlanması, ayrıca kısıtlamaların kaldırılması şeklinde gümrük birliğini özetlemek mümkündür. Bunun dışında tarım, ticaret, taşımacılık, rekabet gibi alanlarda ortak politikaların sürdürülmesi esası kabul edilmiştir. Keza, milli mevzuatın ve sosyal politikaların uyumlaştırılması, vergi politikasının (özellikle KDV) uyumlaştırılması yoluna gidilmiştir. Keza, sanayi, bölgesel gelişme, eğitim, enerji, bilimsel araştırma, teknoloji, çevre sorunları, tüketicinin korunması, balıkçılık alanlarında da ortak politika üretilmesi esas hedeflerden biridir.

Hepinizin yakından takip ettiği Avrupa Para Sistemi'ni kurmak da Topluğun temel amaçlarından bir tanesini oluşturur. Esas itibarıyla Roma Anlaşmasının özelliklerini bu hususlarda, bu noktalarda toplayabiliriz.

TÜRKİYE'NİN BAŞVURUSU

Müsaade ederseniz şimdi Türkiye'nin Toplulukla olan ilişkilerine kısaca değineyim ve ondan sonra da bu ilişkilerin sonucu Topluluğa yapılan tam üyelik müracaatının takip ettiği seyir hakkında birkaç cümle söyleyeyim.

Türkiye, AT'nun oluşmaya başladığı günden itibaren AT'na büyük bir alâka duymuştur. Bu itibarla 31 Temmuz 1959'da yani Roma Anlaşmasından iki yıl sonra AT'na başvurmuştur. Ve AT'na bu başvurusu 12 Eylül 1963'de Ankara Anlaşması ile şekillenmiş, noktalanmıştır. Ankara Anlaşmasında, bildiğiniz gibi üç dönem öngörülmüştür. Bunlardan bir tanesi hazırlık dönemidir. İkincisi, katma protokolle şekillenen geçiş dönemidir. Nihayet üçüncüsü de, son dönemdir. Biz bu katma protokolü de bildiğiniz gibi 23 Kasım 1970

tarihinde imzalamış bulunuyoruz. Bundan sonra son dönem başlayacak idi. Bu sırada 1987 Nisan ayında Roma Anlaşmasının 237 maddesine göre Türkiye tam üyelik için müracaatta bulunmuştur. Bu 237. maddeyi özellikle zikretmek istiyorum. Çünkü Türkiye'nin tam üyeliğe müracaatı için iki yol sözkonusu idi. Bunlardan bir tanesi ortaklık anlaşmasına dayanmak suretiyle tam üyelik müracaatında bulunmak, ikincisi 237. maddeye dayanmak.

237. madde Avrupa devleti niteliğinde olan bütün devletlerin Topluluğa tam üyelik için başvurabileceğini öngörmektedir. Çeşitli mülahazalar dikkate alınmış, örnekler dikkate alınmış, bundan önceki örnekler dikkate alınmış ve 237. maddeye göre Topluluğa tam üyelik için müracaat etmenin daha isabetli olacağı sonucuna varılmıştır. Ve bu sebeple de müracaatımızın esasında 237. madde yatmaktadır.

KOMİSYON'UN GÖRÜŞÜ

Komisyon bu müracaatımız üzerine, uzunca bir süre sonra görüşünü hazırlamıştır. Acaba Komisyonun hazırladığı bu görüşün ilkeleri, esasları nelerdir? Bunu da kısaca belirtmek istiyorum.

Bu rapor yahut görüş incelendiği zaman esas itibariyle iki bölümden oluştuğu görülür. Bunlardan bir tanesi Topluluğun gelişmesine ilişkin sorunlar, ikincisi de Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasal durum.

Bizim müracaatımızdan sonra Tek Pazar çalışmaları yoğunlaştığı için 1992 veya 1993 hedefi dikkate alınmış ve bu hedefe ulaşmadan, Topluluğun bir genişleme politikası gütmeyeceği, (bir istisna hariç) yeni üye kabul edilmeyeceği fikri o raporda tespit ve tescil edilmiştir.

Bu istisnanın ne olduğunu hatırlarsınız. Almanya meselesi. O zaman da Doğu ve Batı Almanya'ların birleşmesi ihtimali üzerinde durulmuştur. Bu ihtimal o sıralarda kuvvetli görülüyordu. Binaenaleyh iki Almanya birleştikten sonra tabii olarak iki Almanya, tek Almanya olarak Topluluğun tam üyesi haline gelecektir. Bu itibarla, bu istisna dışında Topluluğun ana hedefleri ve politikası olarak yeni bir üye kabul edilemeyeceği ilkesi tescil edilmiştir.

O itibarla, Türkiye'ye verilen cevap, "biz şimdi yeni üye kabul etmiyoruz, binaenaleyh sizin talebinizi de bu safhada değerlendirmemiz, müzakereleri açmamız sözkonusu değildir" şeklinde olmuştur.

İkinci kısımda, Türkiye'nin içinde bulunduğu şartlar ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Türkiye'de ekonomik ve siyasal gelişmelerin takdire değer ol-

duğu, kayda değer olduğu belirtilmiştir. Biliyorsunuz, Topluluğa üye olmak için önemli iki şart mevcuttur. Avrupa'lı olmanın dışında önemli iki şart mevcuttur. Bunlardan bir tanesi siyasal şarttır. Öbürü ekonomik şarttır.

Siyasal şart, Topluluk üyesi ülkelerin insan haklarına dayalı demokratik bir rejimi benimsemiş olmalarıdır. Ekonomik şart da o üye ülkelerin ulaştıkları düzeyin, bir başka üyeye tesanüt anlayışı dışında yük teşkil etmeyecek şekilde olmasıdır. Burada esas olan piyasa ekonomisi ilkesidir. Türkiye bu açıdan değerlendirilmiştir. Türkiye'nin ekonomik alanda, siyasi alanda kaydettiği gelişmeler ifade edilmiştir. Buna mukabil henüz bu gelişmelerin istenilen düzeye ulaşmadığı da ayrıca belirtilmiştir.

Burada önemli olan cihet şudur: Bu şartlar karşısında Türkiye ile topluluk tam üyelik için müzakerelere başlamıyor. Ancak Topluluk, Türkiye ile işbirliğinin sürdürülmesinin gerekli olduğunu da vurguluyor. Ayrıca, Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişkileri derinleştirmek, siyasi ve ekonomik yönden Türkiye'nin Topluluğa tam üye olabilmesi için gereken zamanı kısaltmaktaksadıyla, Topluluğun katkıda bulunması zaruretine de işaret edilmektedir.

Başka bir deyimle, Türkiye'nin Topluluğa katılma ehliyetinin bulunduğu açıkça yer almaktadır. Keza, benim için önemli görülen şu satrlar üzerinde dikkatinizi çekmek isterim: Her iki tarafın da (hem Topluluğun hem de Türkiye'nin) karşılıklı bağımlılığının ve Türkiye'nin Toplulukla entegrasyonunun, bütünleşmesinin güçlendirilmesi gerektiği de ifade edilmiştir. Bu maksatlara ulaşmak için de gümrük birliğinin tamamlanması, mali işbirliğinin ihyası, sınai ve teknolojik işbirliğinin geliştirilmesi, siyasi ve kültürel bağların derinleştirilmesi hususunda gerekli önlemlerin alınması tavsiye edilmiştir.

Bu ilkeler, bu esaslarda toplanan Komisyon, şunu demek istiyor. "Siz siyasal alanda, ekonomik alanda takdire değer hamleler yaptınız. Ancak henüz bu prosesi tamamlamış da değilsiniz. Zamana ihtiyacınız var. Biz bu zamanı kısaltmak için Topluluk olarak elimizden gelen yardımı yaparız. Çünkü siz Topluluğun bir parçasısınız. Sizinle entegrasyonu, karşılıklı bağımlılığı arzu ediyoruz. Bu itibarla elbirliğiyle bu katılma süresini kısaltmak için çalışmakta, çaba göstermekte yarar vardır. Kaldı ki biz 1992'ye kadar da hiçbir üye almama hususunda kararlı bir politika izliyoruz."

Bu şekilde bir avis'nin, Komisyon görüşünün Türkiye'de çeşitli yorumlara sebebiyet verdiğini hepimiz biliyorsunuz. Bir kısmı, bunun "nazikane bir red" manâsını taşıyacağı şeklinde olduğu görüşünü savunmuştur. Bir kısmı

da, "Evet, hakikaten biz takdirde değer hamleler yaptık. Ama maksadımız Topluluğa yük olmak değil, kaderi Toplulukla birlikte paylaşmak ve ortak bir geleceğe katılmak, bu itibarla bizim de hakikaten yapmamız gereken bazı hamleler daha var. Bu itibarla bunu bir red şeklinde anlamak yerine, yakın bir işbirliği suretiyle süreyi, katılma süresini kısaltma istikametinde çalışmamız daha gerçekçi bir tutum olacaktır" şeklinde yorumlayanlar da olmuştur.

Yalnız unutmamak lâzımdır ki Topluluğa tam üyelik kolay bir iş değildir. Diğer ülkelerin Topluluğa müracaatlarını dikkate aldığımız zaman onların da uzun bir süreye ihtiyaçları olduğu, özellikle müzakere safhasından sonra zamanın uzadığı görülmüştür.

Binaenaleyh, yapılacak şey şudur: Bir bölüme göre "Tamam, Topluluk bizi nazikane bir şekilde reddetmiştir. Toplulukla ilişkilerimizi kesmek lâzım: "Bu bir siyasi tercih meselesidir. Öbür taraftan da "Hayır, bizim Topluluğa ihtiyacımız var. Topluluğun da bize ihtiyacı var. Bu itibarla biz birlikte göstereceğimiz çabayla bu süreyi kısaltmak için elimizden geleni yapalım." Bir de bu yolu tercih etmek var. O zaman Türk hükümeti bu ikinci yolu tercih etmiş ve Toplulukla olan ilişkilerini yoğunlaştırmak, ekonomik ve siyasal uyumu daha iyi bir düzeye getirmek hususundaki kararını açık bir biçimde ifade etmiştir.

KÜLTÜR BİRLİĞİ

Bu vesileyle sizlere şunu ifade etmek istiyorum. Acaba Topluluğa tam üye olabilmek için siyasal ve ekonomik şartların dışında başka şartlara da ihtiyaç var mıdır? Bununla ifade etmek istediğim husus şudur. Bir kültür birliği, Topluluğa üyeliğin şartı mıdır? Biliyorsunuz Türkiye'de, hatta yurtdışında bu konu da zaman zaman gündeme getirilmiştir.

Topluluğun kuruluşuna, kuruluş felsefesine indigimiz takdirde bir din birliği veyahutta bir kültür birliğinin Topluluğa tam üyelik için şart olmadığını görürüz. Aslında böyle kültür veya din birliğini şart olarak koştığımız takdirde Topluluğun koyduğu ilkelerle de çelişiriz. Çünkü demokrasilerde esas olan vicdan ve kanaat hürriyetidir. Bu itibarla bütün fertleri kendi inançlarında serbest bırakmak asıldır. Bir kısmı kültürün içinde dini de mütalâa ediyor. Bir kısmı kültür ile dini ayırıyor. Bu konudaki tartışmalara girecek değilim. Ama ister öyle, ister böyle söylensin, aslında mühim olan nokta kültürde birlik değil diversifikasyon'dur. Yani kültür çeşitlenmesidir. Ne kadar kültür çeşitlenmesi olursa, o kadar toplumların kuvvetli olacağı görüşü hakim olmaktadır.

İŞBİRLİĞİ PAKETİ

Komisyunun bu görüşü Konsey tarafından da onaylanmış ve bu işbirliği istikametinde bir öneri paketi hazırlamak üzere Komisyon görevlendirilmiştir. Komisyon, hakikaten kapsamlı bir biçimde işbirliği programı hazırlamıştır. Ve bu işbirliği programı Konseyin onayına sunulmuştur. Maalesef henüz bu safha idrak edilmemiştir. Başka bir deyimle bu kapsamlı işbirliği paketi Konseyin onayına mazhar olmamıştır. Burada çok genel bir biçimde bir ilkeyi belirtmek istiyorum: Tabii, her ülkenin kendi çıkarları vardır. Ama Topluluğun da çıkarları var. Bütün mesele ülkelerin kendi çıkarlarını, Topluluğun çıkarlarını sabote eder şekilde kullanmamalarıdır. Eğer üye ülkeler kendi çıkarlarını, Topluluğun çıkarlarını sabote eder şekilde kullanırlarsa Topluluk kendinden bekleneni, ümit edileni vermekte güçlük çeker. Onun için sanıyorum ki, çok genel bir açıdan ifade ediyorum, Türkiye'nin bugün bu işbirliği paketinin, Konseyin önünde bu kadar beklenmesinin başlıca sebebi burada yatmaktadır. Bütün temennim ülkelerin çıkarlarını, Topluluğun çıkarına alet etmemelidir.

TÜRKİYE'NİN OLGUNLUĞU

Türkiye, tutumu itibarıyla -bunu çok açıklıkla ve samimiyetle söyleyebilirim- ülkesinin çıkarlarıyla Topluluğun çıkarlarını bağdaştırabilecek bir olgunluk düzeyine de ulaşmıştır.

Bu pakette neler var? Bu işbirliği paketinde neler var? Çünkü biliyorsunuz bu işbirliği paketi, Türkiye'de basında ve çeşitli çevrelerde çok eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin hiçbirini kınamak istemiyorum. Çünkü hepsi değerlidir ve hepsinin de bir gerçek payı vardır. Ama mesele bir yorum meselesidir. Bir azim ve karar meselesidir. Ve yorumun da bence o azim ve karar istikametinde yapılmasında fayda vardır.

Evvvelâ bu işbirliği paketinde gümrük birliğinin 1995 sonuna kadar tamamlanması ve hemen hemen her alanda işbirliğinin yapılması, teknik yardımın sağlanması, mali ve siyasi işbirliğinin kurulması önerilmektedir. Bu kavramların ne olduğunu size yine çok özet bir biçimde açıklamak istiyorum.

GÜMRÜK BİRLİĞİ

Gümrük birliğinin kurulması, 1995 yılına kadar dediğimiz zaman, OGT'ye yani ortak gümrük tarifesine uyum, gümrüklerin sıfırlanması, tekstil

ve hazır giyim alanlarından tarife dışı engellerin kaldırılması esası dikkate alınmalıdır. Tabii, gümrüklerin sıfırlanması derken eş etkili vergiler de bunun kapsamına girmektedir. Burada bir parantez içinde şu hususu da belirtmek istiyorum. Son zamanlarda özel sektörün Toplulukla yapmış olduğu müzakereler sonucunda, tekstil alanında %25'lik bir kota artışı da sağlanmıştır. Bu ayrıca memnuniyet vericidir.

Türkiye de gümrükleri sıfırlandırmak ve OGT'ye uyum sağlamak konusunda her yıl kararnamelemlerle gerekli indirimleri yapmaktadır. Gümrük birliğini bu çerçevede mütalâa ediyoruz.

İşbirliği ve teknik yardıma gelince. İşbirliği ve teknik yardımın makro ekonomik ve parasal konularda kendini gösterdiğini görüyoruz. Sanayi dalında, tarım dalında, hizmetler dalında, hizmetlerde özellikle ulaşım, telekomünikasyon dallarında, enerji dalında, çevre sorunlarında, bilim ve teknoloji ve sosyal alanda, turizm, kültür ve eğitim alanında işbirliği esası getirilmiştir.

Görüyorsunuz ki bu işbirliği çok kapsamlı bir alanı içermektedir. Özellikle teknik yardımın tarımda, bankacılıkta, sigortacılıkta ve borsa faaliyetlerinde yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Hidroelektrik santraller, Avrupa'ya petrol taşıma hususlarında da işbirliği öngörülmüştür. Demek ki teknik yardım ve işbirliği ayrıntılı bir biçimde, ayrıntılı ve kapsamlı bir biçimde tespit edilmiş bulunuyor.

Mali işbirliğine gelince. Dördüncü mali protokolle öngörülen 600 milyon ECU'nun (bugün 800 milyon dolar civarında) gerçekleştirilmesi taahhüdü altına girilmiştir. Bu önemli bir nokta olduğu için işaret etmek istiyorum. Topluluk bunu gerçekleştirme taahhüdünde bulunmuştur. Burada enteresan olarak telakki ettiğim hususu belirtiyorum. 600 milyon ECU'luk dördüncü mali protokol parafe edilmiştir, çok önceden. Fakat maalesef biraz evvel işaret ettiğim ülkelerin Topluluk menfaatlerini dikkate almaz şeklindeki davranışları bu 600 milyon ECU'luk yardımın gerçekleşmesine halen engel teşkil etmektedir.

Mali işbirliği içinde Avrupa Yatırım Bankası'ndan sağlanacak krediler de öngörülmektedir. Özellikle Akdeniz ülkeleri arasında Türkiye'nin yer alması ve dolayısıyla Avrupa Yatırım Bankası'ndan yararlanması öngörülmüştür. Demek ki gümrük birliği siyasi ve ekonomik işbirliği ve teknik yardım ve nihayet mali birlik, bu söylediğim esasları kapsamaktadır. Nihayet bir siyasi birlik de bu öneri paketinde yer almıştır. Troika adına verdiğimiz bu siyasi işbirliğinin bakan düzeyinde yapılması bahis konusudur. Troika hakkın-

da bilgi vermeye sanıyorum gerek yok. Hali hazır Topluluk başkanı, gelecek dönem başkanı ve bir evvelki başkanın birlikte yaptıkları, meydana getirdikleri heyet troika şeklinde ifade ediliyor.

Bu raporu değerlendirmek gerekirse, birinci ilke olarak şunu tespit edebiliriz. Ticaret politikasına uyum, tarım, rekabet, vergi mevzuatlarının yaklaştırılması gibi konularla gümrük birliği ve mali işbirliği bir bütün teşkil etmektedir. Yani bir tarafta gümrük ve mali işbirliği var. Öbür tarafta da ticaret politikalarına uyum, tarım, rekabet, vergileme mevzuatının yaklaştırılması vs. gibi konular var. Bunların ikisi, iki grup bir bütün teşkil etmektedir. Başka bir deyimle, çok amiyane ifade etmek gerekirse, biz size bu mali yardımı yapacağız, siz gümrük birliğini gerçekleştireceksiniz, öbür taraftan da şu, şu, şu alanlarda teknik yardım olacak, mali, teknik mevzuatın yaklaştırılması sağlanacaktır.

Tabii, gümrükler sıfırlanırken buna paralel olarak tekstildeki kısıtlamalar da kaldırılacaktır. Tekrar ifade ediyorum, gümrüklerin sıfırlanmasının içine fonlar ve eş etkili vergiler de dahil bulunmaktadır.

İsterseniz kısa bir bilgi olarak şunu da vereyim. 1992 yılı sonuna kadar 12 yıllık listede, biliyorsunuz bu gümrükleri sıfırlama konusunda iki tür liste var, 12 yıl ve 22 yıllık listeler. 12 yıllık listede %70.22 yıllık listede %60 oranında gümrüklerde indirim, 1992'ye kadar yapılacaktır. Aynı tarihe kadar OGT'ye uyumda a %40 oranında bir tasarrufta bulunulacak, bu suretle uyum sağlanacaktır. Tabii, gümrüklerde bu indirimi yaparken Türkiye'nin gelişmesine katkıda bulunmak için parasal yardıma da ihtiyaç var. 600 milyon ECU'luk yardım aslında bugün Türkiye'nin bütçe imkânları karşısında ne derece yeterlidir? Kabili münakaşadır. Fakat size bir fikir vermek için şu kısa bilgiyi takdim etmek istiyorum. Türkiye 1963 yılından bu yana Topluluktan sadece 850 milyon ECU civarında bir yardım almıştır. Yunanistan'ın aldığı meblağ bugün 15 milyarın üzerindedir.

Bizim tabii burada üzerinde durduğumuz nokta şu. Bakınız, demek ki raporu değerlendirirken, işbirliği paketini değerlendirirken bunun bir bütün olduğu fikrini rapordan istihrac ediyoruz. Bütün olduğu fikrini istihrac etmek ne demek? İşte, gümrük birliği, mali yardım ve diğer çalışmaların hepsi bir bütün şeklinde karşımıza çıkıyor.

Şimdi burada önemli olan cihet şu. Türkiye tam üye olacak mı, olmayacak mı? Henüz daha belli değil. Belki 1992'den sonra, müzakereler başlamayacak. Belki de başlayacak. Ama bunu bilmiyoruz. Türkiye tam

üye olmadan gümrük birliği kuruluyor. Bu bizim Ankara Anlaşmasının, o zaman yapılmış Ankara Anlaşmasının istisnai bir durumunu göstermektedir. Serbest dolaşım için de aynı şey vardır. Türkiye tam üye değildir. Fakat belli tarihte serbest dolaşım gerçekleşecektir. Halen bugün gerçekleşmiş değildir. Türkiye tam üye değildir. Gümrük birliği gerçekleşecektir. Bunu dikkate değer bir husus olarak zikretmek istiyorum. Ama benim kendi yorumuna göre bunlar fiili entegrasyona yardımcı olan tasarruflardır. Yani gümrük birliği gerçekleştikten, serbest dolaşım gerçekleştikten ve bir mevzuat uyumu sağlandıktan sonra aşağı yukarı fiili entegrasyon meydana gelmiştir.

TAM ÜYELİK GERÇEKLEŞMEDEN GÜMRÜK BİRLİĞİ SAKINCALI DEĞİL

Türkiye'nin organlarda yer alması, hukuki uyumunun gerçekleşmesi daha da kolay sağlanabilir görüşünü taşıyorum. Onun için farklı olan bu düzenlemeyi, yani gümrük birliğinin tam üyelikten evvel gerçekleşmesini ben şahsen pek sakıncalı görmediğimi de ifade etmek isterim. Kaldı ki dünyanın gidişi de bu istikamettedir. Türkiye, ekonomisi itibarıyla gümrük duvarlarına dayalı bir rejimi ilânihaye sürdürmek imkânına sahip değildir. Elbette Türk ekonomisinin, endüstrisinin korunmaya değer yönleri vardır. Fakat bunun makul süreleri aşmaması gerekir. Bu itibarla bu hükümlerin yani gümrük birliğinin tam üyelikten önce yer almasını da ben şahsen, dünyanın bu gidişi karşısında pek sakıncalı mütalâa etmemekteyim. Tersine, bu fiili durumun Türkiye'nin hukuki yönden de Toplulukla bütünleşmesine yardımcı olacağı ümidini taşıyorum.

Demek ki birinci istihraç ettiğimiz husus raporun bütün bölümleri itibarıyla bir bütün teşkil ettiği keyfiyettir. İkinci, - ki bugünkü bu seminerin esas hedefini de o teşkil ediyor- tek pazara uyum çalışmaları. Burada topluluk, tek pazara uyum çalışmalarına, Türkiye'nin tek pazara uyum çalışmalarına da yardımcı olacağını taahhüt etmiştir. Bu bence son derecede önemli bir keyfiyettir.

Türkiye'nin tam üyeliğe ehil olduğundan sözedilmesi, Türkiye ve Topluluk arasındaki ortaklık anlaşmasının da imtiyazlı bir mahiyet taşıdığına teselli, işbirliği paketinin kayda değer yönlerini teşkil eder. Demek ki, rapor tek pazar dahil, işbirliğini çok kapsamlı bir şekilde öngörmektedir. Ve aynı zamanda birçok alanlarda Topluluk taahhüt altına girmektedir. Bazen de mevcut taahhütlerini teyiden ifade etmektedir.

Bu özellikleri itibarıyla, biraz evvel de ifade ettiğim gibi bu raporu, Topluluk - Türkiye ilişkilerinde kayda değer bir adım olarak telakki edersiniz veya bunu müzakerelerin açılmasına götürmediği için yetersiz de bulabilirsiniz. Bu bir yorum meselesidir. Ama benim kişisel kanaatim, bu Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişkilerin ihyası açısından ihmal edilmemesi gereken bir yaklaşımdır. Bundan sonraki gelişmeleri de yakından takip etmek durumundayız. Bunu şunun için söylüyorum. Dünyanın gidişatı da bazı sorularla dolu.

Müsaade ederseniz şimdi bu bölümde acaba bundan sonra dünyada olacak bu gelişmeler hangi esaslarda kendini gösterir ve Türkiye bu gelişmeler içinde nasıl yer alır? Bu husus acaba Topluluğa üyeliğimizi nasıl etkiler? Bu konularda bazı tahminler ileri sürmek istiyorum.

Bir kere, 1992'de veya 1993 başında en önemli konu tek pazarın, ekonomik ve parasal birliğin teşkilidir. Bu fevkalade önemli bir merhale teşkil edecektir. Önümüzdeki yıllarda cereyan edecektir? Yoksa genişleme politikasını mı tercih edecektir? Bildiğim kadarıyla henüz bu konuda tam ve kesin bir politika tespit edilmiş değildir. Ama muhakkak olan birşey varsa, Doğu Avrupa ülkelerindeki değişiklik, SSCB'deki değişiklik ve en son körfez krizine kadar, Topluluğun derinleşmesine ilişkin fikir galip görülüyor idi. Fakat bu saydığım olaylar sonucunda kendi kendime şu soruyu soruyorum. Acaba, hakikaten Topluluğun derinleşmesi fikri yine eskisi gibi kuvvetle savunulabilir mi? Çünkü Doğu Avrupa ülkelerinde olan olayları, gelişmeleri, reformları, bir anlamda ihtilali gözardı etmek imkânı yoktur. Bunlar Avrupa ülkeleridir. Öte yandan SSCB İkinci Dünya Harbinden sonraki egemen olma gücünü yitirmiş midir? Bu soruyu sormak lâzımdır. Meseleyi askeri açıdan değil, ekonomik açıdan mütalâa ediyorum. Büyük temennim SSCB'nde siyasi istikrarın ihyasıdır. Çünkü istikrarsız bir SSCB, Avrupa için, Türkiye için bir tehlike teşkil edebilir.

Onun için bugünkü gelişmelerin en iyi bir şekilde, istikrarlı bir şekilde inkılap etmesi için gerekli desteğin gösterilmesi görüşünü taşıyorum.

Şimdi, bütün bu olayların cevaplanmasının ne kadar güç olduğunu takdir edersiniz. Bu durumda acaba Topluluk, ben 12'ler arasına kapandım. Doğu Avrupa ülkeleri beni ilgilendirmiyor diyecek midir? Yoksa, bunlarla belli çerçeveler içinde ilişkilere mi girecektir. Bunların mahiyeti ne olacaktır? Herhalde bu sorular, üzerinde durulması gereken hususlardır.

Tabii bu konuda, bu gelişmeler karşısında Türkiye'nin durumu fevkalade önemli. Özellikle körfez krizi, Türkiye'nin jeopolitik durumu itibarıyla

le önemini bir kere daha ortaya koymuştur. Biz Topluluğa tam üyelik için müracaatı yaparken, ekonomik ve siyasal yönden bir merhale kaydettiğimizi, eksiklerimizin bulunduğunu biliyorduk. Ama bunun yanında jeopolitik yönden Türkiye'nin önemini de çeşitli temaslarımızda dile getirmeye çalıştık. Körfez krizi bu beyanlarımızın, maalesef teyidi niteliğini taşıdı. Böylesine üzüntü verici, ızdırap verici bir olayla bu görüşlerin teyidini temenni etmedim. Ama ortaya bir şey çıktı. Siyasi yapıyı, demokratik rejimi, ekonomiyi, savunmadan ayıramazsınız. Nitekim AGİK sürecine bakarsanız üç sepetten bahsedilir. Bunlardan bir tanesi savunma sepetidir. İkincisi, insan hakları boyutudur. Üçüncüsü ise piyasa ekonomisi boyutudur.

Demek ki bugün insan haklarına demokratik düzen, ekonomik işbirliği açısından aynı seviyede olmak yetmiyor. Savunmaya da önem veriliyor. Ve özellikle Orta Doğuda, bizim bölgemizde olan olayların bizi etkileyeceği; dolayısıyla Avrupa için problem yaratacağı hususu açık bir şekilde ortaya çıkıyor.

Bütün bunları dikkate aldığımız takdirde genişliğine mi, derinliğine mi bir Avrupa Topluluğu teşkili meselesi bugün daha başka bir şekilde değerlendirilmeye ihtiyaç gösteriyor. Belki henüz karar vermek için erken. Ben de mutlaka derinleşme politikasını bırakalım, genişlemeye gidelim diye bir fikir ileri sürmüyorum. Ama üzerinde durduğum konu, bu son olaylar yani Doğu Avrupa'da olan olaylar, SSCB'de olan olaylar, körfez krizi, bizi daha başka şekilde düşünmeye sevkedecek niteliktedir demek istiyorum.

Bu itibarla, bu gelişmeler karşısında ileride Türkiye'nin ekonomi açısından, siyasal rejim açısından yapacağı hamleler yanında jeopolitik durumun da büyük önem taşıdığı görüşünü taşıyorum.

İDEOLOJİK DEĞİL PRAGMATİK YAKLAŞIMLAR

Dünyada meydana gelen bir başka değişiklik... Bunun giderek belki de daha yoğunlaşacağı görüşündeyim. Eskiden ideolojilerin hakimiyeti vardı. Avrupa, hatta dünya kamplara ayrılmıştı. Ayrıntılara girmek istemiyorum. sosyalist ekonomiler, liberal ekonomiler. Ve her şey buna göre şekilleniyordu. Sanıyorum bu dönem de geçti. Artık bir pragmatik çağ başladı. Yani artık bugün ülkeler arası ilişkiler ideolojik davranışlar, dolayısıyla bölünme yerine, aynı ortak değerlerde birleşmek suretiyle pragmatik bir yaklaşımın hakim olduğunu görüyoruz. Bu pragmatik yaklaşımda önemli olan cihet şudur. Özellikle Doğu Avrupa ülkelerinde aşağı yukarı 1945-1946'lardan bugü-

ne kadar geçen zaman içinde sosyalist ekonomilerin kalıpları hakim olmuştur. Nesiller ona göre yetişmiştir. Piyasa ekonomisi fikri yoktur. Hür teşebbüs fikri yoktur. Bunları düzenleyen mevzuat fikri yoktur.

Binaenaleyh, çok kaba ifade etmek gerekirse, bir hür teşebbüs doğmamıştır. Yeni başlanıyor bu işleri. Bunların zaman alacağı görüşündeyim. Nesillerin değişmesine ihtiyaç gösterdiği görüşündeyim. Sanıyorum Türkiye bu konuda biraz daha avantajlı durumdadır. Biz 1980'e kadar karma ekonomi düzeni uyguladık. Bu itibarla, bir anlamda sosyalist ekonomilerin tecrübesine sahibiz. Bir anlamda da, serbest piyasa ekonomisi tecrübelerine sahibiz. Ama 1980'den sonra piyasa ekonomisine geçme konusundaki, istikametindeki teşebbüslerimiz yoğunlaştı. Biz haksız rekabeti biliyoruz. Şirketlerin birleşmesini biliyoruz. Yani piyasa ekonomisini düzenleyen, iktisat hukuku kurallarına vakıfız. Ticaret hukuku kurallarını biliyoruz. Özel teşebbüsümüz övgüye değer bir şekilde gelişmiştir. Uluslararası alanda ihalelere giriyoruz, kazanıyoruz. Dışa açılmış bir ekonomik yapıya sahibiz. Bunları söylerken doruk noktasına ulaştığımızı katiyen ifade etmek istemiyorum. Ama bu alanda çok ciddi bir merhale kaydetmişiz. O itibarla Türkiye'de birikim var. Türkiye'nin yeni oluşumlar karşısındaki durumunu tespit ederken yalnız jeopolitik durumunu ele almamak lâzım. Bu potansiyeli de ayrı bir şekilde değerlendirmek gerekir. Tabii jeopolitik durum derken, bunu tekrar ifade edeyim, bunlar bilindiği için pek ayrıntıya girmiyorum. Yalnız bölgemiz dediğim zaman sadece Ortadoğu ülkelerini söylemiyorum. Balkanlar boyutu var. Karadeniz boyutu var. Akdeniz boyutu var. Bütün bu boyutları jeopolitik durum derken birlikte dikkate almak gerektiğini özellikle vurgulamak istiyorum. Bir de birikimimiz var. Yani biz Ortaoğu ülkelerine birşeyler götürebiliriz. Bugün bahsediliyor. Ortadoğu ülkeleri arasında AGİK benzeri bir sürecin başlatılması. Ne kadar zor bir iş bu. Türkiye'nin katkısı olur burada. Ve aynı zamanda Ortadoğu ülkeleriyle yakın komşuluk ilişkilerimiz olması itibarıyla orayı, oranın yapısını batıya aktarabiliriz.

Öbür taraftan da Akdeniz'i, Karadeniz'i, Balkanlar boyutunu dikkate aldığınız zaman, Türkiye'deki birikimi dikkate aldığınız zaman zannediyorum ki Türkiye bu şartlar muacehesinde Topluluğa üyeliği bakımından ihmal edilecek bir durumda değildir.

EFTA ÜLKELERİNİN ÖNEMİ

Değerli arkadaşlarım. Bugün Topluluk ilişkilerini geliştirirken EFTA ülkeleri ayrı bir önem taşımaktadır. Yani şöyle ifade etmek istiyorum:

1992'den sonra yahut önümüzdeki günlerde Avrupa'da cereyan eden olaylar arasında EFTA içinde ve EFTA'nın AET ile olan gelişmelerini de ihmal etmek mümkün değildir. Bu sebeptendir ki Türkiye EFTA ile olan ilişkilerine de önem vermiştir. Özellikle son iki senede, EFTA ile yapılan müzakereler son aşamaya gelmiş bulunuyor, memnuniyet verici bir düzeyde seyrediyor. Bu itibarla bunların EFTA ile müzakerelerin sonucundan doğduğunu ifade etmek isterim.

Tabii EFTA ile AET ilişkileri de yoğun bir şekilde yürüyor. Türkiye bir taraftan EFTA ile ilişkilerini yürütürken, o kanalla AET'yle de yakınlık tesis etme imkânını elde edecektir. Mesele bütün bu gelişmeleri yakın takip edip değerlendirebilmek ama hepsinin ötesinde de kendi iç bünyemizde gereken tedbirleri almaktadır.

Kuvvetli olduğumuz, batı normlarına uygun bulunduğumuz sürece biz kendi kedimizi empoze eder duruma geliriz.

Akdeniz projesi var, Karadeniz projesi var. Bir tek kelimeyle de bunlar hakkındaki mütalâamı söylemek isterim. Bunların hiçbirisi birinin alternatifi değildir. Birbirlerinin tamamlayıcısı projelerdir. Binaenaleyh bir Karadeniz işbirliği projesi günün birinde gerçekleşirse bu AET yerine kaim olacak bir proje değildir. Bir tamamlayıcılık, komplementalite sözkonusudur. Biz bu projeleri bu açıdan da değerlendirmekteyiz.

SONUÇ

Müsaade ederseniz sonuç olarak şunu söylemek istiyorum. Tabii, AT'na üye olmayı, ben şahsen kişisel görüşümü söyleyeyim, içten arzu ederim. Bu yalnız Türkiye'nin çıkarlarına uygun olduğu için değil, Topluluğun çıkarları da bunu emrettiği içindir. Fakat, ister Topluluğa üye olalım, ister olmayalım, bugün yalnız Topluluğa münhasır olarak kalmayıp adeta evrensel bir mahiyet taşıyan ilkelere uymamız şarttır.

Binaenaleyh, hedef Topluluğa üye olmakla beraber, ister Topluluğa üye olalım, ister olmayalım, Topluluğun ilkelerini Türkiye benimsemek, uygulamak mecburiyetindedir. Bunun için bu işbirliği paketini önemli sayıyorum.

Sizlerin burada geçen zamanları da bu sebeple boşa harcanmamaktadır. Eger dünyadaki oluşumu takip etmek istiyorsanız, yarın Türkiye'nin mukadderatına hakim olacak olan sizlerin Topluluk içinde yer alan ve

bir başka anlamıyla evrensel niteliğe kalbedilmiş ilkeleri yakından bilmeniz, gelişmeleri takip etmeniz şarttır. Binaenaleyh biz Topluluk için, Topluluğa üyelik için çalışırken, ama herşeyden önce dünyanın gidişini de, dünyadaki gidişatı da dikkate alarak, bunlara uyum sağlama açısından bu çabalarımızı sürdürmek mecburiyetindeyiz.